

Европейски съюз

ДОКЛАД

„УСТАНОВЯВАНЕ СТЕПЕНТА НА ТОЛЕРАНТНОСТ КЪМ РАЗЛИЧИЕТО И МНОГООБРАЗИЕТО И УМЕНИЯТА ЗА ОБЩУВАНЕ И РАЗРЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТИ КАТО ПРЕВЕНЦИЯ НА АГРЕСИЯТА СРЕД УЧЕНИЦИ НА ВЪЗРАСТ 12 -14 ГОДИНИ”

*Североизточен район за планиране - областите Варна, Добрич,
Търговище и Шумен*

Юни, 2010 година

Изследването се провежда в рамките на проект «**Моето училище-работилница по толерантност**» на **Фондация «Образователно сътрудничество»**, договор № BG051PO001-4.2.03/621 по схема за предоставяне на безвъзмездна помощ “Да направим училището привлекателно за младите хора” по **Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”**

Възложител: Фондация **„ОБРАЗОВАТЕЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО”**

Изпълнител: Агенция **МЕДИАНА**

София, 2010

I. ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

I. Количествени изследвания:

1. Количествено изследване с ученици:

1.1.Обем на изследваните лица	530 ученици на възраст 12-14 години (V, VI и VII клас)
1.2. Метод	Групова анкета
1.3. Области, където е проведено изследването	Търговище -137; Шумен -140; Варна -127; Добрич -126;
1.4. Период на провеждане	2 – 10 юни 2010 година

2. Количествено изследване с учители:

2.1.Обем на изследваните лица	509 учители на ученици на възраст 12-14 години (V, VI и VII клас)
2.2. Метод	Полустандартизирано интервю “face to face”
2.3. Области, където е проведено изследването	Търговище - 135; Шумен - 125; Варна - 125; Добрич - 124;
2.4. Период на провеждане	4 - 10 юни 2010 година

3. Количествено изследване с родители:

3.1.Обем на изследваните лица	501 родители на деца на възраст 12-14 години
3.2. Метод	Полустандартизирано интервю “face to face”
3.3. Области, където е проведено изследването	Търговище -126; Шумен -125; Варна -126; Добрич -124;
3.4. Период на провеждане	16- 21 юни 2010 година

II. Качествени изследвания:

1. Дълбочинни интервюта с ученици

1.1.Обем на изследваните лица	71 ученика (12-14 години)
1.2. Метод	Дълбочинно интервю
1.3. Области, където е проведено изследването	Търговище - 20 ученици; Шумен - 20 ученици; Варна - 17 ученици; Добрич - 14 ученици; 5-ти клас - 24 ученици;
1.4. Класове:	6-ти клас - 24 ученици; 7-ми клас - 23 ученици;
1.5. Период на провеждане	2 – 4 юни 2010 година

2. Дълбочинни интервюта с учители

2.1.Обем на изследваните лица	70 родители (на ученици на възраст 12-14 години)
2.2. Метод	Дълбочинно интервю
2.3. Области, където е проведено изследването	Търговище - 18 родители; Шумен - 18 родители; Варна - 17 родители; Добрич - 17 родители;

2.4. Период на провеждане 16 – 21 юни 2010 година

3. Дълбочинни интервюта с родители

3.1.Обем на изследваните лица 70 родители (на ученици на възраст 12-14 години)

3.2. Метод Дълбочинно интервю

3.3. Области, където е проведено изследването Търговище - 18 родители;
Шумен - 18 родители;
Варна - 17 родители;
Добрич - 17 родители;

3.5. Период на провеждане 16 – 21 юни 2010 година

4. Групови дискусии

4.1.Обем на изследваните лица 70 ученика (12-14 години)

4.2 Метод Групова дискусия (фокус група)

4.3 Населени места, където е проведено изследването Търговище - 2 групи
Шумен - 2 групи (Една група без аудио-визуален запис)
Варна - 2 групи
Добрич - 1 група

4.4 Период на провеждане 2 – 4 юни 2010 година

Основни изводи

- Проявите на нетолерантно отношение сред младежите на възраст 12-14 години не винаги са съпътствани от агресивно поведение и обратното – агресията не

винаги е провокирана от нетолерантност. В някои случаи едното води до другото и в рамките на този анализ ще бъде удържано това разграничение, когато се посочват примерите на агресивно поведение или пък проявите на нетолерантно отношение.

- Когато говорим за нетолерантност, водеща до агресия, в мнозинството от случаите става въпрос за вербална агресия и изолация и в много редки – за физическа.
- Трябва да се направи разграничение между агресивно поведение и прояви на нетолерантност. Агресията е част от живота на учениците, не винаги е свързана с нетолерантно отношение към определена група. Обратно, нетолерантността не е задължително да е облечена в агресия.
- Нетолерантност се проявява на база отличителен белег, а агресията – без да се припознават белези на различност у другите. Във втория случай говорим за чисто детска агресия, характерна за тази възраст.
- По думите на респондентите от всички етапи на изследването, нетолерантно отношение между учениците е рядко срещано - родителите не са чували, децата не са споделяли с тях, а учителите потушават всички възникнали конфликти още в самото им начало (по техните думи). Това, обаче, не е така за самите ученици, обект или инициатори на вербална агресия (обиди, нападки, подигравки, включително изолация) като следствие на нетърпимост.
- Изследването регистрира следните видове нетолерантност: етническа (основно към представители на ромската етническа група), към деца с леки умствени проблеми, нетолерантност основана на материален статус. Конфронтацията град срещу село е леко застъпена. Нетърпимостта към хората с хомосексуална ориентация при учениците е в своя зародиш.
- Практически във всички случаи, когато в училище има дете с психически (включително деца със специални образователни потребности) или физически

заболявания (недъзи), то тези деца са обект на подигравки и тормоз, изолация, нямат приятели.

- Когато става въпрос за нетолерантност насочена към деца с физически и/или психически увреждания/проблеми, то трябва да подчертаем, че те са преди всички други възможни различия, които децата са склонни да открият в съучениците си. И въпреки, че голяма част от родителите одобряват идеята деца със СОП да учат в „нормални” училища, това им отношение трябва да бъде приемано с известна доза съмнение. Неравнотойното положение на тези деца предполага социално-приемливи отговори – не трябва да бъдат изолирани.
- Когато се касае за етническа нетолерантност, най-засегната е групата на децата от ромски произход. Нетолерантно отношение към тях има както от страна на останалите ученици, така и, в не редки случаи, от страна на учителите. Наред с това в отношението на голяма част от родителите също прозира нетолерантност въобще към представителите на ромския етнос.
- Когато говорим за етническа нетолерантност между децата, преди всичко трябва да отчетем спецификата на районите, в които бяха проведени изследванията. Българите и българските турци са смесени, ромското население в повечето случаи е капсулирано и живеят в своеобразна изолация (в махалата). Противопоставянето между децата е на база мнозинство срещу малцинство. Обект на нетолерантно отношение са преди всичко ромските деца, по-рядко българските турци и на последно място българите. При българите е необходимо да подчертаем, че посочваните случаи са преди всичко основани на внушение, а когато има реални прояви на дискриминация, това засилва усещането им.
- Материалното положение е друг, много често срещан аргумент, на базата на който протича противопоставяне между децата, както според самите ученици, така и според учители и родители. Децата изолират, подиграват онези, които не могат да докажат способностите, уменията си чрез демонстрация и подчертаване на финансовото си положение. По-богатите деца демонстрират

своето превъзходство и подиграват по-бедните, социално слабите, подчертават белезите на по-ниския им материален статус. Формират се групи на материален признак.

- Тук и родители, и учители са единодушни – униформите са ефективен механизъм за туширане на явното сред учениците социално неравенство.
- Случаите на нетолерантност на сексуална основа са рядкост. Това е обосновано до голяма степен от възрастта на децата. Нейните проявления са сведени преди всичко до обидни квалификации. Може да предположим, обаче, че с времето този проблем ще ескалира.
- Тревожно е, че и учители, и родители са нетолерантни към някои групи от обществото. Това е изключително важно, тъй като, съзнателно или не, това отношение се предава на децата. Висока степен на нетолерантност се проявява спрямо хомосексуалните, ромите. Родителите отиват и по-далеч и заявява своята неприязън и към богатите и хората с увреждания (физически или ментални).
- Специфична група, към която се проявява нетолерантно отношение се явяват децата от домовете за деца, лишени от родителски грижи. Практически навсякъде, където има такива деца, те са изолирани.
- Няма реално напрежение по оста град – село. Когато говорим за такава нетолерантност, то става въпрос по-скоро за отделни случаи, но не и за тенденция. Където има такъв тип противопоставяне, то е по-скоро обвързано с материалното положение на родителите.
- В не редки случаи нетолерантността се явява като обясняваща и оправдаваща агресията.
- В по-голямата си част проявите на агресивно поведение са следствие от чисто детската, „нормална” агресия. Като правило, насочени към по-слабите,

неспособните да се защитят, по-тихите и кротки деца, по-малките. Можем да ги определим като характерните за възрастта борби за надмощие, показване на превъзходство, на „мускули“, заемане на лидерски позиции, стремеж да се харесат на момчета или момичета и пр. Проявява се под формата на обиди, закачки, спречквания, по-рядко се стига до бой.

- Агресивно поведение по-често е по линията мнозинство срещу малцинство. То е там, където една група усеща превъзходството си.
- В голямата си част най-агресивните деца са от проблемни семейства – без родители, с непълно семейство, с родители в чужбина, оставени да бъдат възпитавани от баби и дядовци, с агресивни родители, деца били обект на агресия в семейството.
- И учители, и родители са категорични, че днешните млади проявяват в много по-висока степен агресия в сравнение с предишните поколения (89 % от родителите и 91 % от учителите).
- Самите ученици също споделят това мнение. Повече от една четвърт от учениците казват, че ежедневно или няколко пъти седмично стават сбивания в училището им, а всеки пети се е сбивал през последния месец.
- Важно разграничение за този анализ, ще бъде спецификата на разбирането на понятието „бой“. За повечето деца бой означава незначителни спречквания от рода на блъскане, бутане, лек шамар, ритане, докато за други „бой“ преди всичко включва „кървища“, юмруци, употреба на различни средства за самозащита от тип на боксове, вериги и др. Тези две разграничения са важни, тъй като екипът на изследването не се натъкна на масови побоища от втория тип. Доколкото те съществуват в някой училища, то това преди всичко са изключения.

- Основните причини за агресивно поведение могат да бъдат потърсени както на макро, така и на микро социално ниво.
- Макро-социалното ниво включва социално-икономическото положение в страната, последствията от посткомунистическия преход, кризите в обществото (преди всичко срив на ценностната система и налагането на нови ценности и образци, задаващи пътищата за просперитет, постигане на уважение и признание в обществото), не на последно място глобалния свят на технологиите, влиянието на масмедииите (телевизия, Интернет, компютърни игри, често нецензурирани или изпълнени с насилие и жестокост).
- Микро-социалното ниво включва семейството (липса на контрол от страна на родителите, незаинтересованост, липса на внимание), училището (учителите не се интересуват от децата, вълнуват се предимно от материала, който трябва да предадат) и обкръжаващата учениците среда навън (улицата, приятелското обкръжение).
- Днешното българско семейство понася негативите от случващото се на макро-социално ниво и на свой ред създава свои негативи, отразяващи се на детската психика и респективно на проявата на агресивно поведение. Тук преди всичко спадат материалното положение (финансовите затруднения и пътищата за решаването им), липсата на време и желание за адекватна комуникация с децата, липса на възпитание или погрешни модели на възпитание, липсата на контрол и санкции, напрежението и проявите на агресивно поведение между родителите или към децата, са фактори влияещи върху децата и често подтикващи ги към проява на агресия.
- Училището за учениците е „територия на пребиваване”, за учителите – средство за физическото им оцеляване, а за родителите – институция длъжна да учи и възпитава децата им, да навакхва пропуските на семейството, поради ограничеността във времето на родителите. Училището е изгубило авторитет и

чисто институционално е лишено от ефективно санкциониращи механизми, поради което рядко се явява коректив на детската агресия.

- Средата (улицата, приятелското обкръжение) е територия, в която децата са оставени изцяло без контрол, както от страна на родителите си, така и от страна на обществото като цяло. Там децата спокойно могат да възпроизвеждат моделите на поведение, видени в семейството, от филмите, компютърните игри и обществото. Проявата на агресия често бива разбрана като „геройство”, нещо, на което си струва да подражаваш.
- Учителите заклеймяват като главен виновник семейството, родителите, средата. Казват, че са абдикирали от възпитанието на децата си и са вменили тази функция на училището. Родителите, от своя страна, обвиняват основно струящото насилие от филмите, интернет, улицата, обществото, медиите. Но не пропускат да споменат, че учителите не се вълнуват от децата извън учебния си час, а често дори и не ги образоват. Децата виждат незаинтересоваността на родителите, неспособността на учителите да се справят с възникнали проблеми, подражават на героите от филмите и игрите.
- Кръгът се затваря. Родителите не могат да контролират децата си извън дома си (често и в него), учителите не притежават санкционираща сила, децата прекрасно осъзнават ситуацията и се възползват (или страдат) от безвластието.
- В училищата няма реално работеща система от санкции, която да се явява като механизъм за ограничаване и превенция на агресията. Важен елемент тук е системата от делегирани бюджети – „детето върви с парите”. Училището се
- опитва всячески да задържи децата, независимо от проблемите, които създават. Самите деца знаят това. Санкцията изключване от училище се възприема като изключително тежка мярка, до която, обаче, се стига в много краен случай.
- Учителите са нормативно безсилни пред агресивните деца, дори и да имат желанието да решават проблемите.

- Като работещ механизъм, учителите посочват собствения си авторитет, създаването на по-тесен контакт с учениците. Към това се стремят, обаче, само част от учителите. Друг, макар и рядко, работещ механизъм е връзката училище – родители, използването на санкциониращата сила на семейството.
- Ако децата са тормозени, обект на агресия или нетолерантно отношение те предпочитат да се справят сами със ситуацията. Това е така поради две основни причини. Първата – ако се оплачеш ще ти се смеят, ще те подиграват, отново ще си навлечеш яда на съучениците си. Втората, и по-важна, е осъзнаването на безсилието на двете институции – училище и семейство, за справяне с агресивните деца. Ясно си дават сметка, свидетели са на такива случаи, когато агресорът остава безнаказан. Училището не притежава санкционираща сила, родителите защитават собствените си деца или не предприемат нищо, за да ги озаптят. Смисъл от оплакване, според децата, няма.
- Оплакват се само в краен случай, когато са безсилни, когато се стигне до кръв и жесток бой.
- Родителите не знаят какво се случва с децата им извън дома им. Учениците правят всичко възможно учителите да не стават свидетели на по-сериозните им спречквания. Агресията вече се изнася извън рамките на училището, най-малкото извън обхвата на камерите, в отсъствието на учителите (междучасия, коридори в училище, в които няма дежурен учител). Така и учителите, в повечето случаи, са в неведение за случващото се с учениците – съответно нямат повод да търсят родителите.
- Тук е важно да се отбележи, че родителите имат идеализиран образ за своите деца – те са добри, възпитани са да уважават хората, да не ги обиждат и нараняват. Моето дете дружи с добри деца. Лошите винаги са чуждите деца, тези, които не познавам. Родителите застават в защита на своите деца, дори и когато са виновни. Тяхната вина като правило се омаловажава, вината на другите деца се преувеличава. Това допълнително засилва чувството за безнаказаност у децата.

- Липсата на реален, действащ механизъм за противодействие на агресията, на тормоза сред учениците, води и до несправяне с проявите на нетолерантно отношение. Ако към настоящия момент нетолерантността е свързана основно с вербална агресия, то в бъдеще липсата на ефективни санкции може да доведе до все по-чести случаи на физическа агресия, провокирана от нетолерантност.

Нетолерантност

Етническа нетолерантност

А СЛУЧВА ЛИ СЕ УЧЕНИЦИТЕ ДА ТОРМОЗЯТ НЯКОИ, САМО ЗАЩОТО СА ЦИГАНИ, ТУРЦИ, БЪЛГАРИ ИЛИ ДРУГИ

	УЧЕНИЦИ
	<i>% от всички</i>
ДА	56.4
НЕ	43.6
	100%

СМЯТАТЕ ЛИ ЧЕ В БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА ИМА ДИСКРИМИНАЦИЯ НА ЕТНИЧЕСКА ОСНОВА?

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА	20,8
НЕ	65,4
НЕ ЗНАМ	13,8
	100%

СЛУЧВА ЛИ СЕ УЧЕНИЦИТЕ ДА ТОРМОЗЯТ НЯКОИ, САМО ЗАЩОТО СА ЦИГАНИ, ТУРЦИ, БЪЛГАРИ ИЛИ ДРУГИ (НА ЕТНИЧЕСКА ОСНОВА)?

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА	22,4
НЕ	77,6
	100%

Видно от данните е, че децата чувстват много по-силно етническото противопоставяне в училище, отколкото родители и учители си дават сметка. Повече от половината от учениците споделят, че такъв проблем съществува.

Това се потвърждава и от качествените изследвания. Децата живеят в тази среда, но често конфликтите остават незабелязани от родители и от учители (не казват, крият се, не споделят).

„...в нашето училище отсъства етническа нетолерантност, само отделни случаи, обикновено между роми и българи ...”

(учител)

„Не съм чувала. Децата не са споделяли нещо такова. ...Няма проблем с тормоз в училище. Не се е връщал с оплаквания...”

(родител)

СЛУЧВАЛО ЛИ ТИ СЕ Е ДА БЪДЕШ ТОРМОЗЕН, ПРЕНЕБРЕГВАН ИЛИ БИТ ЗАЩОТО СИ БЪЛГАРИН, ТУРЧИН ИЛИ ЦИГАНИН (НА ЕТНИЧЕСКА ОСНОВА)?

	УЧЕНИЦИ			
	% от всички	% от българите	% от българските турци	% от ромите
ДА, МНОГО ПЪТИ	2,1	2.4	0.0	6.7
ДА, СЛУЧВАЛО МИ СЕ Е	8,7	5.1	14.9	8.9
НЕ	89,2	92.5	85.1	84.4
	100%	100%	100%	100%

СПОРЕД ТЕБЕ ИМА ЛИ ЛОШО ОТНОШЕНИЕ КЪМ РОМИТЕ (ЦИГАНИТЕ) ОТ СТРАНА НА ДРУГИТЕ?

	УЧЕНИЦИ	
	% от всички	% от ромите
ДА	39,4	26.7
НЕ	20,0	40.0
НЕ ЗНАМ	40,6	33.3
	100%	100%

СПОРЕД ТЕБЕ ИМА ЛИ ЛОШО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ТУРЦИТЕ ОТ СТРАНА НА ДРУГИТЕ?

	УЧЕНИЦИ	
	% от всички	% от българските турци
ДА	24,6	18.0
НЕ	44,1	55.7
НЕ ЗНАМ	31,3	26.2
	100%	100%

Не всички деца се припознават като обект на етническа нетолерантност. Най-засегнати, обаче, са ромите.

УЧИТЕЛИТЕ ИМАТ ЛИ РАЗЛИЧНО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ДЕЦАТА, КОИТО СА ЦИГАНИ, ТУРЦИ, БЪЛГАРИ ИЛИ ДРУГИ?

	УЧЕНИЦИ
	<i>% от всички</i>
ДА, ИМАТ РАЗЛИЧНО ОТНОШЕНИЕ	30.3
НЕ, И С БЪЛГАРИ, ТУРЦИ И РОМИ СЕ ДЪРЖАТ ЕДНАКВО	69.7
	100%

Важно за цялостното усещане за етническа нетолерантност в училище е и примерът, който учителите дават на учениците. Близко една трета от децата споделят, че учителите имат различно отношение към учениците от различните етноси.

Поведението на самите учители е провокирано по-скоро от затрудненията, които изпитват, когато преподават на деца от ромски етнос:

КАТО ЦЯЛО, ИМАТЕ ЛИ СЕРИОЗНИ ТРУДНОСТИ, КОГАТО ПРЕПОДАВАТЕ НА:

	УЧИТЕЛИ			
	<i>% от всички</i>			
	ДА, ИМАМ СЕРИОЗНИ ПРОБЛЕМИ	НЕ, НЯМАМ СЕРИОЗНИ ПРОБЛЕМИ	НЕ ПРЕПОДАВАМ НА ДЕЦА ОТ ТОЗИ ЕТНОС	
РОМИ (ЦИГАНИ)	29,6	54,7	15,7	100%
БЪЛГАРСКИ ТУРЦИ	5,5	85,1	9,4	100%
БЪЛГАРОМОХАМЕДАНИ	1,4	48,0	50,7	100%
БЪЛГАРИ	3,0	93,2	3,8	100%

Всеки пети учител смята, че ромите не трябва да учат заедно с децата от други етноси. Показателен е случаят в едно от посетените от нас училища, в което учителка съзнателно отделя ромчетата от останалите деца – те седят на последните три чина, отделени са от другите през чин. Не им обръща внимание, не се занимава с тях.

СПОРЕД ВАС Е ПО-ДОБРЕ РОМИТЕ ДА УЧАТ ЗАЕДНО С ДРУГИТЕ ДЕЦА И МЛАДЕЖИ ИЛИ Е ПО-ДОБРЕ ДА УЧАТ ОТДЕЛНО?

УЧИТЕЛИ
<i>% от всички</i>

ДА УЧАТ ЗАЕДНО	62,8
ДА УЧАТ ОТДЕЛНО	20,0
НЕ МОЖЕ ДА ПРЕЦЕНИ	17,2
	100%

Отношението на родителите към смесените училища е изключително важно, тъй като техните нагласи повлияват на децата им. Като цяло мнозинството от родителите са „за” смесените училища. Тук се виждат възможностите децата да се опознаят взаимно. По този начин те се учат на толерантност, разбиране, уважение към различните етноси.

„Добре е училищата да са смесени, да учат заедно ромчета, турчета, българчета и други етноси. Така децата се учат да уважават различните от тях. Научават повече за техните празници, обичаи. Завързват приятелства, научават се на толерантност.”

(родител)

СПОРЕД ВАС, ДОБРЕ ЛИ Е ИЛИ Е ЗЛЕ УЧИЛИЩАТА ДА СА СМЕСЕНИ – ДА УЧАТ ЗАЕДНО БЪЛГАРЧЕТА, ТУРЧЕТА, РОМИ И ДР. ЗАЕДНО?

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДОБРЕ Е	79,2
ЗЛЕ Е	11,6
НЕ МОЖЕ ДА ПРЕЦЕНИ	9,2
	100%

Въпреки това, смесването на различни етноси в рамките на едно училище в региона е малко или много неизбежно – особено що се отнася до по-малките населени места, където няколко етноса съжителстват заедно. В този смисъл, част от отговорите, които получаваме в подкрепа на смесените училища трябва да се приемат като липса на избор и алтернатива.

„Ами нямам избор – тук живея и тук учи детето.”

(родител)

ВИЕ ЛИЧНО БИХТЕ ЛИ ЗАПИСАЛИ ДЕТЕТО СИ В УЧИЛИЩЕ, КОЕТО Е СМЕСЕНО?

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА	87,0
НЕ	8,6
НЕ ЗНАМ	4,4

100%

Един от десет родители не би записал детето си в смесено училище. Това важи за българите и донякъде за българските турци, но не и за ромите.

Не е малък делът на родителите, които се обявяват против тези училища и в дълбочинните интервюта. Това отново е свързано най-вече с децата от ромски произход – те са проблемни, изостават, намаляват общото ниво на образованост сред децата. Мненията на тези родители са изключително важни, тъй като зад отговорите на останалите прозира социално приемливото – ами да, защо не, би било хубаво.

СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ ДЕЦАТА В Т.НАР. „СМЕСЕНИ” УЧИЛИЩА СА ПО-ТОЛЕРАНТНИ КЪМ ДРУГИТЕ (РАЗЛИЧНИТЕ)?

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ПО-ТОЛЕРАНТНИ СА	50,0
НЯМА РАЗЛИКА	28,7
НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	21,3
	100%

Видно от мнението на учителите, смесването на различни етноси под покрива на едно училище не гарантира етническа толерантност между тях.

Нетолерантност на основата на материален статус

Училището се е превърнало в своеобразен панаир на суетата. Под неговия покрив съжителстват, учат както деца на богати, така и на бедни родители.

ИМА ЛИ ВЪВ ВАШИЯ КЛАС БЕДНИ УЧЕНИЦИ (КОИТО НЕ МОГАТ ДА СИ ПОЗВОЛЯТ ДА СИ КУПУВАТ ЗАКУСКИ, НАПРИМЕР)?

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА, ИМА	65,5
НЕ, НЯМА	34,5
	100%

А ИМА ЛИ ТАКИВА УЧЕНИЦИ, КОИТО ИМАТ МНОГО ДЖОБНИ ПАРИ, НОВ МОДЕЛ GSM, И ВИНАГИ СА С НОВИ И МОДЕРНИ ДРЕХИ?

УЧИТЕЛИ	
<i>% от всички</i>	
ДА, ИМА	69,8
НЕ, НЯМА	30,2
	100%

Това поражда конфликти между представителите на двете групи.

ИМА ЛИ КОНФРОНТАЦИЯ, НЕПРИЯЗЪН МЕЖДУ ДВЕТЕ ГРУПИ – АКО ИМА ТАКИВА?

УЧИТЕЛИ	
<i>% от всички</i>	
ДА	3,9
ДОНЯКЪДЕ	49,2
НЕ	47,0
	100%

А СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ МОЖЕТЕ ДА БЪДЕТЕ ПРИЯТЕЛ С ДЕТЕ КОЕТО Е :

	УЧЕНИЦИ		
	ДА, ВИХ СЕ СПРИЯТЕЛИЛА	НЕ	
Е МНОГО БЕДНО	87,0	13,0	100%
Е МНОГО БОГАТО БОГАТО	82,6	17,4	100%

В дълбочинните интервюта ясно се открии нетолерантността към по-бедните деца, тези чиито родители нямат добри финансови възможности. Те често стават обект на подигравки и тормоз от страна на другите. Децата от богати семейства, с добро материално положение демонстрират своето превъзходство над останалите и това допълнително засилва усещането за малоценност у по-бедните деца.

„...оказва влияние дали детето е бедно или богато; по принцип бедните деца са по-уязвими...”
(родител)

„Има богати деца, по-високомерни са. Богатите се делят от по-бедните.”
(ученик)

„Много често обиждат по-бедните: „от кой казан взе тия дънки”.”
(ученик)

„Социално слабите деца ... Силното разслоение на обществото, социалният статус на семейството е все по-чест фактор за игнориране и негативно отношение към деца, чиито родители имат скромни финансови възможности.“

(учител)

**СПОРЕД ВАС, УЧИТЕЛИТЕ ИМАТ ЛИ ЕДНАКВО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ДЕЦАТА ИЛИ
НАПРОТИВ – ТОЛЕРИРАТ ЕДНИ, А ПРЕНЕБРЕГВАТ ДРУГИ?**

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
УЧИТЕЛИТЕ ИМАТ ЕДНАКВО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ДЕЦАТА	55,9
УЧИТЕЛИТЕ ТОЛЕРИРАТ НЯКОИ ДЕЦА, А ПРЕНЕБРЕГВАТ ДРУГИ	32,4
НЕ ЗНАМ	11,7
	100%

Този тип нетолерантност, нетърпимост допълнително се подклажда и от отношението на учителите. Според една трета от родителите учителите толерират едни деца и пренебрегват други. В челото на толерираните деца са тези на богатите родители (според 15 % от родителите). Близо една десета смятат, че в училище се пренебрегват бедните деца.

„...различни учители има. Някои се отнасят еднакво към всички, други имат специално отношение към някои деца, най-вече ги разграничават по възможностите на родителите...“

(родител)

Затова и практически всички родители са привърженици на въвеждането на униформи в училище. Така, според тях, ще изчезнат проявите на демонстрация на материален просперитет, ще се тушира неравнопоставеността между бедни и богати.

СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ Е ДОБРЕ ДЕЦАТА ДА ХОДЯТ С УНИФОРМИ В УЧИЛИЩЕ?

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА, ДОБРЕ Е	90,8
НЕ	4,8
НЕ ЗНАМ, НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	4,4
	100%

„Смятам, че е много хубаво най-после да се въведе униформата. Така всички деца ще са еднакви и няма някои да се притесняват, че са бедни. Всички ще бъдат с еднакво самочувствие.“

(родител)

„Съгласен съм да ходят с униформа. Децата ще се чувстват по-равни и това може да намали мъничко тяхната агресивност.“

(родител)

„...хубаво е да има униформи – няма да има деление на бедни и богати ...“

(родител)

Нетолерантност към деца с увреждания

Друга силна линия на нетърпимост се появява по отношение на деца с умствени (психически), физически проблеми. Те са обект на непрестанни подигравки, на изолация много рядко на побои. Тормозените отвръщат на агресията по свой си начин – с псувни, с обиди. Кое то дава оправдание в ръцете на „агресорите“ – те сами са си виновни.

Те често са припознавани, като „глупак“, „бавноразвиващ се“, „по-различен“. Важно е да се отбележи, че физическите и умствените проблеми са преди всички други възможни различия, които децата са склонни да открият в съучениците си. Тук няма значение дали си българчето, турчето или ромчето – ти си с увреждания.

„...бият момчето с увреждания, не може да си движи единият крак и ръката ...но лекичко го удрят, щото ще се оплаче...“

(ученик)

„В 6-ти клас – С., която е с психически проблеми и я обиждат. Има само едно момиче, което седи на един чин с нея. Другите я избягват.“

(ученик)

„... мястото му не е в училище. Мястото му е в лудницата.“

(ученик)

А СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ МОЖЕТЕ ДА БЪДЕТЕ ПРИЯТЕЛ С ДЕТЕ КОЕТО Е :

	УЧЕНИЦИ		
	ДА, БИХ СЕ СПРИЯТЕЛИЛА	НЕ	
ИМА ФИЗИЧЕСКИ УВРЕЖДАНИЯ	69,9	30,1	100%

**А, ДОБРЕ ЛИ Е ИЛИ Е ЗЛЕ ДЕЦАТА С ЛЕКИ УМСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ ДА УЧАТ ЗАЕДНО
С ДРУГИТЕ ДЕЦА?**

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДОБРЕ Е	58,6
ЗЛЕ Е	18,6
НЕ МОЖЕ ДА ПРЕЦЕНИ	22,8
	100%

Повечето родители дават приемливия отговор – ами да, не е лошо, така ще се научат да се грижат за по-слабите, да, много е добре, това ще е полезно и за двете страни – едните няма да се чувстват изолирани, другите пък ще се учат да са по-толерантни, да помагат на хората в нужда и не на последно място – да знаят, че това е нещо, което би могло да се случи на всеки.

„...добре ще е за тези деца (с психически проблеми), за да се интегрират, да свикват да живеят в „нормална среда“. Тук обаче има тънка граница, все ще се намери някой да им се подиграва”

(родител)

Учителите също споменават, че този проблем съществува.

„...Имам ученичка със СОП. Доста често е подложена на публични унижения и подигравки от съучениците си. За съжаление ученичката се чувства незащитена, тъй като малко учители обръщат внимание на проблемите ѝ. ...”

(учител)

„В последните години децата с менталните и физически увреждания се интегрират (или поне се правят опити да бъдат интегрирани) в нормална учебна среда. Такива деца обаче често пъти биват подигравани от съучениците, обиждани и дори бити.”

(учител)

Агресивно поведение

Има високо ниво на агресия в училищата на територията на изследваните райони. Това беше потвърдено от всичките етапи на настоящето изследване – количествени и качествени. В общия случаи агресията не е провокирана от нетолерантност към един или друг – тук става въпрос за доказване на сила, лидерство, изпъкване пред другите – чрез агресия към по-слабия, този който не може да се защити.

Агресивното поведение е по-скоро в рамките на нормалното „мерене на мускули“, борба за надмощие, завоюване на позиции, гаджета. Присъства, не е насочено към някой конкретен, към някой различен, то е „просто така“, без конкретна причина, понякога дребен повод е в състояние да го отприщи. Основната форма на агресивно поведение е психическия тормоз, закачките, дразгите, леките спречквания.

СПОРЕД ВАС, СЪВРЕМЕННИТЕ ДЕЦА ПРОЯВЯВАТ ПОВЕЧЕ ИЛИ ПО-МАЛКО АГРЕСИЯ В СРАВНЕНИЕ С ПРЕДИШНИТЕ ПОКОЛЕНИЯ?

	УЧИТЕЛИ	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>	<i>% от всички</i>
ДА, ПО АГРЕСИВНИ СА	90,8	89,0
НЯМА РАЗЛИКА	3,2	8,4
НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	6,0	2,6
	100%	100%

КОЛКО ЧЕСТО СТАВАТ СБИВАНИЯ В УЧИЛИЩЕТО ВИ?

	УЧЕНИЦИ
	<i>% от всички</i>
ВСЕКИ ДЕН (ПОЧТИ ВСЕКИ ДЕН)	14,4
2– 3 ПЪТИ СЕДМИЧНО	12,1
2 – 3 ПЪТИ МЕСЕЧНО	14,8
ПО-РЯДКО	42,3
ПОЧТИ НИКОГА	16,3
	100%

НОСЯТ ЛИ ДЕЦАТА ОТ ТВОЯ КЛАС НОЖОВЕ, СПРЕЙОВЕ, БОКСОВЕ И ТАКИВА НЕЩА?

	УЧЕНИЦИ
	<i>% от всички</i>
ДА	19,8
НЕ	80,2
	100%

Най-често обект на агресия са по-слабите, по-тихите, децата, които не могат да се защитят, отличниците. Това споделят две трети от учителите.

„Те са по-слаби и уязвими ... учат, но не парадират с това ... те са тихи и скромни ... те, обаче, не са модерни, не се увличат по чалгата, не се напиват и са „смешни“ – т.е. различни в очите на другите. Обществото винаги отхвърля различните.“
(учител)

*„...обект на агресия са физически по-слабите. Деца, на които им липсва самочувствие ...”
(учител)*

Това мнение се споделя и от родителите, и от учениците в качествените изследвания.

„...по-свитите и по-притеснителните, защото не знаят как да се защитят, не са ги научили, че като ги ударят трябва да си връщат. Преследват ги по-агресивните и по-нахалните, по-посредствените.”

(родител)

„...по-кротките ги тормозят, на чак за преследване не съм чувала”

(родител)

„...бият се за простотии – за момичета, за кой кого напсувал...”

(ученик)

В голямата си част най-агресивните деца са от проблемни семейства – без родители, с непълно семейство, с родители в чужбина, оставени да бъдат възпитавани от баби и дядовци, с агресивни родители, деца били обект на агресия в семейството.

Причините за агресия сред учениците и механизми за противодействие

Учителите заклеймяват като главен виновник семейството, родителите и обкръжаващата учениците среда навън (филми, Интернет, компютърни игри, медии, примери за безнаказани престъпления). Казват, че родителите са абдикирали от възпитанието на децата си и са вменили тази функция на училището.

КАК РЕАГИРАТ ПОВЕЧЕТО РОДИТЕЛИ АКО ГИ ИЗВИКАТЕ ИЛИ ИМ СЕ ОБАДИТЕ, ЧЕ ДЕЦАТА ИМ НАРУШАВАТ ДИСЦИПЛИНАТА (БИЯТ СЕ, ВДИГАТ ШУМ, ПРЕЧАТ НА ОСТАНАЛИТЕ И ПР.)?

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ПОВЕЧЕТО СИ ВЗИМАТ БЕЛЕЖКА И СЕ ОПИТВАТ ДА РЕШАТ ПРОБЛЕМИТЕ	55,0
ПОВЕЧЕТО СЕ ОТНАСЯТ С БЕЗРАЗЛИЧИЕ	39,8
ПОВЕЧЕТО СА ДОРИ АГРЕСИВНИ /АРОГАНТНИ	5,2
	100%

**А ИНТЕРЕСУВАТ ЛИ СЕ РЕАЛНО ПОВЕЧЕТО ОТ РОДИТЕЛИТЕ НА ДЕЦАТА ВЪВ
ВАШЕТО УЧИЛИЩЕ ОТ ТОВА КАКВО ПРАВЯТ ДЕЦАТА ИМ – УЧАТ ЛИ, КАКВИ
БЕЛЕЖКИ ИМАТ, БЯГАТ ЛИ?**

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ПОВЕЧЕТО СЕ ИНТЕРЕСУВАТ	39,2
ПОВЕЧЕТО НЕ СЕ ИНТЕРЕСУВАТ	55,9
НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	5,0
	100%

„Учителите непрекъснато, ежедневно дори, търсят контакт с родителите. ... Често пъти обаче е практически невъзможно да се установи такъв контакт – или родителите са прекалено ангажирани, или отсъстват от страната за няколко години, или пък са крайно незаинтересовани ... Обикновено родителите проявяват интерес, едва когато е твърде късно за това, т.е., когато предстои детето да повтори учебната година или да бъде изключено от училище..”

(учител)

„ ... те се отзовават и взимат мерки. Много пъти, обаче, ефектът е краткотраен. За известно време, седмица или две, детето се държи сравнително добре, но после отново започва да се държи грубо. ... смисъл от това почти няма ... ”

(учител)

**СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ РАБОТАТА НА УЧИЛИЩЕТО КАТО ИНСТИТУЦИЯ Е ДА ОБРАЗОВА
ДЕЦАТА, А Е РАБОТА НА СЕМЕЙСТВОТО ДА ВЪЗПИТАВА?**

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА	40,8
НЕ, УЧИЛИЩЕТО ТРЯБВА И ДА ВЪЗПИТАВА	57,7
НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	1,6
	100%

**А МОЖЕ ЛИ УЧИТЕЛЯТ (ПОВЕЧЕТО ОТ ТЯХ) ДА ВЪЗПИТАВА – ИМА ЛИ СИЛИ И
НЕРВИ ЗА ТОВА?**

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА	62,0
НЕ	27,6
НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	10,3
	100%

В училищата няма реално работеща система от санкции, която да се явява като механизъм за ограничаване и превенция на агресията. Поради това, в много случаи, учителите са безсилни пред агресивните деца, дори и да имат желанието да решават проблемите. Част от учителите просто не се интересуват какво става с децата – изпълняват рутинните си задължения, без да обръщат внимание на агресията.

ИМА ЛИ УЧЕНИЦИ, КОИТО, АКО ЗАВИСЕШЕ ОТ ВАС, ВЕДНАГА БИХТЕ ИЗКЛЮЧИЛИ (ИЗХВЪРЛИЛИ) ОТ УЧИЛИЩЕ?

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА, ИМА	62,2
НЯМА ТАКИВА	37,8
	100%

СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ АКО УЧИТЕЛ ИМА ТАКЪВ ПРОБЛЕМ, РЕАЛНО, МОЖЕ ЛИ ДА НАПРАВИ НЕЩО ПО ВЪПРОСА – ТЕЗИ УЧЕНИЦИ ДА БЪДАТ ИЗКЛЮЧЕНИ ОТ УЧИЛИЩЕ (ПРЕМЕСТЕНИ В ДРУГО)?

	УЧИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА, МОЖЕ	39,3
НЕ, РЕАЛНО Е БЕЗСИЛЕН	60,7
	100%

„В момента училищната политика не разполага с действащи механизми за спиране на агресията сред учениците. Системата за налагане на наказания е тромава и неефективна. ... Дори предлаганите нови наказания ... в Закона за училищното образование са неефективни и се посрещат с насмешка от самите ученици.”

(учител)

Родителите, от своя страна, обвиняват основно струящото насилие от филмите, интернет, улицата, обществото, медиите. Но не пропускат да споменат, че учителите не се възмущават от децата извън учебния си час, а често дори и не образоват децата.

СМЯТАТЕ ЛИ, ЧЕ Е РАБОТА НА УЧИЛИЩЕТО И УЧИТЕЛИТЕ ДА ВЪЗПИТАВАТ ДЕЦАТА, ЗАЩОТО ТЕ СА ПОВЕЧЕ ВРЕМЕ ТАМ?

	РОДИТЕЛИ
	<i>% от всички</i>
ДА, РАБОТА НА УЧИТЕЛИТЕ (УЧИЛИЩЕТО) Е И ДА ВЪЗПИТАВАТ ДЕЦАТА	41,4
НЕ, ВЪЗПИТАНИЕТО Е РАБОТА НА РОДИТЕЛИТЕ	53,4
НЕ МОГА ДА ПРЕЦЕНЯ	5,2
	100%

„...учителите не се интересуват от децата – това е призвание а те гледат формално на професията си”
(родител)

„...Съвременното българско учителско съсловие е възприело факта, че тяхната отговорност се свежда до класната стая и не проявява необходимата заинтересованост...”
(родител)

„Учителите не се интересуват от децата извън учебния час, свърши часа и свършва интересът на учителите към децата. Оставят ги да си правят каквото поискат...”
(родител)

Същевременно, близо една трета от родителите откровено си признават, че не им остава време да отделят нужното внимание на децата си.

ОСТАВАТ ЛИ ВИ СИЛИ И НЕРВИ ДА ГОВОРИТЕ С ДЕТЕТО СИ ПРЕЗ СЕДМИЦАТА?

РОДИТЕЛИ	
<i>% от всички</i>	
ДА, РЕДОВНО	68,3
ПОНЯКОГА	26,9
МНОГО РЯДКО	4,0
НЕ	0,8
	100%

Не малка част от родителите са оставили на заден план възпитанието на децата си – не им остава време за тях, малко се интересуват от това какво се случва в живота им. Това много пъти води до една необективна оценка на поведението на децата – в повечето случаи те не са виновни – дори и ако реално имат вина.

„Не съм чувала. Децата не са споделяли нещо такова. ...Няма проблем с тормоз в училище. Не се е връщал с оплаквания...”
(родител)

„Чувал съм, че стават такива неща, но за училището на сина ми не съм чувал...Детето ми не се е оплаквало...Няма, така мисля аз.”
(родител)

Широко застъпено сред учениците е схващането, че е по-добре да си траеш, защото ще им се подиграват, ще си отнесат по-голям бой, ще стане по-лошо. Има страх! До голяма степен, защото не са убедени, че някой ще ги защити, ще им се притече на помощ.

Опитват се сами да разрешат проблемите си – често като отвърщат на агресията с агресия.

„Ако е силен ще си трая. Ако е по-слаб или като мен – ще го бия.“

(ученик)

„Ще го бия. Няма да се оплаквам на никой.“

(ученик)

„Бия се. Никога няма да се оплача. Срам ме е.“

(ученик)

Децата виждат незаинтересоваността на родителите, неспособността на учителите да се справят с възникнали проблеми, подражават на героите от филмите и игрите. Не търсят помощ от родители и учители, виждайки незаинтересованост у едните и невъзможност и нежелание за справяне с техните проблеми от страна на другите (учителите).

Налице е един затворен кръг на взаимоотношения – родители и учители си прехвърлят топката, обвиняват се един друг за пропуските във възпитанието на децата и търсят едни в други, но не и в самите себе си причините за агресията сред учениците.

Децата се намират в своеобразен вакуум, в безконтролна среда. Липсата на реален, действащ механизъм за противодействие на агресията, на тормоза сред учениците, води и до несправяне с проявите на нетолерантно отношение. Ако към настоящия момент нетолерантността е свързана основно с вербална агресия, то в бъдеще липсата на ефективни санкции може да доведе до все по-чести случаи на физическа агресия, провокирана от нетолерантност.